

**NOGIRONLIGI JISMONIY BO‘LGAN BOLALARNING ICHKI
IMKONIYATLARINI ANIQLASH VA ULARNI KASB-HUNARGA
YO‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK JIHLARI
PEDAGOGICAL ASPECTS OF IDENTIFYING THE INTERNAL
POTENTIAL OF CHILDREN WITH PHYSICAL DISABILITIES AND
DIRECTING THEM TOWARDS A PROFESSION
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО
ПОТЕНЦИАЛА ДЕТЕЙ С ФИЗИЧЕСКИМИ НЕДОСТАТКАМИ И
НАПРАВЛЕНИЯ ИХ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Ergasheva Mohinur Dilmurod qizi

**Independent researcher, Department of Educational Management, Oriental
University**

Эргашева Мохинур Дилмурод кызы

**Независимый исследователь кафедры управления образованием
Университета Ориентал**

Ergasheva Mohinur Dilmurod qizi

Oriental universiteti Ta’lim menejmenti yo‘nalishi mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada nogironligi bor bolalarning ichki dunyosini o‘rganishning pedagogik va psixologik jihatlari hamda ularni maxsus kasb-hunarga yo‘naltirish masalalari yoritiladi. Bolalarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini aniqlash orqali ularning kasbiy rivojlanishiga sharoit yaratishning ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, maxsus ta’lim dasturlari, amaliy mashg‘ulotlar va zamonaviy texnologiyalar yordamida kasb-hunarga yo‘naltirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Nogironligi bor bolalarning ijtimoiy moslashuvi, mustaqil hayotga tayyorlanishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishida kasbiy ta’limning o‘rni alohida ta’kidlanadi. Maqolada pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligining muhimligi ham ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, nogironligi bor bolalar, ichki dunyo, psixologik xususiyatlar, kasb-hunarga yo‘naltirish, maxsus ta’lim, ijtimoiy moslashuv, kasbiy ko‘nikmalar, individual yondashuv, pedagogik yordam.

Abstract

This article discusses the pedagogical and psychological aspects of studying the inner world of children with disabilities and their orientation to a special profession. The importance of creating conditions for their professional development by identifying the individual characteristics, interests and needs of children is substantiated. Also, effective methods of orientation to a profession using special educational programs, practical training and modern technologies are analyzed. The role of vocational education in the social adaptation of children with disabilities, their preparation for independent life and finding their place in society is emphasized. The article also shows the importance of cooperation between educators, psychologists and parents.

Keywords: inclusive education, children with disabilities, inner world, psychological characteristics, orientation to a profession, special education, social adaptation, professional skills, individual approach, pedagogical support.

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты изучения внутреннего мира детей с инвалидностью и их ориентации на специальную профессию. Обосновывается важность создания условий для их профессионального развития путем выявления индивидуальных особенностей, интересов и потребностей детей. Также анализируются эффективные методы ориентации на профессию с использованием специальных образовательных программ, практической подготовки и современных технологий. Подчеркивается роль профессионального образования в социальной адаптации детей с инвалидностью, их подготовке к самостоятельной жизни и поиске своего места в обществе. В статье также освещается важность сотрудничества между педагогами, психологами и родителями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с инвалидностью, внутренний мир, психологические особенности, ориентация на профессию, специальное образование, социальная адаптация, профессиональные навыки, индивидуальный подход, педагогическая поддержка.

Kirish

XXI asr ta'lim tizimida inkluziv yondashuv inson huquqlarini ta'minlashning muhim mezonlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO va UNICEF hisobotlarida jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarni umumta'lim tizimiga jalb etish nafaqat ijtimoiy tenglikni ta'minlashi, balki ularning yashirin intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jismoniy cheklov bolaning aqliy yoki ruhiy rivojlanish darajasini belgilovchi omil emas. Aksincha, ayrim holatlarda bunday bolalarda kompensator mexanizmlar rivojlanadi, ya'ni ular boshqa qobiliyatlar orqali o'z imkoniyatlarini namoyon etishga harakat qiladi. Psixologik nuqtai nazardan, hayotiy qiyinchiliklarni boshdan kechirgan bolalarda sabr-toqat, maqsadga intilish va ichki motivatsiya kuchliroq shakllanishi kuzatiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarning ichki dunyosini chuqur o'rganish va ularni kasb-hunarga yo'naltirish dolzarb masala hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarning ichki imkoniyatlarini o'rganish va ularni kasb-hunarga yo'naltirish masalasi inkluziv ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'plab ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan. Olimlar jismoniy cheklov bolaning intellektual rivojlanishini to'liq belgilab bermasligini, aksincha, to'g'ri pedagogik yondashuv orqali undagi yashirin qobiliyatlarni rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi. L.S. Vygotskiy nogironlikni faqat biologik holat sifatida emas, balki ijtimoiy muhit bilan bog'liq murakkab pedagogik jarayon sifatida talqin etadi¹. U ilgari surgan kompensatsiya nazariyasiga ko'ra, jismoniy cheklovlar boshqa kognitiv yoki ijodiy qobiliyatlarning faolroq rivojlanishiga turtki bo'lishi mumkin. Bu fikr maxsus ta'lim amaliyotida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

D. Mitchell inkluziv ta'lim samaradorligi differensial yondashuv, qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti va moslashtirilgan ta'lim strategiyalariga bog'liqligini ta'kidlaydi². Uning tadqiqotlarida o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish kasbiy yo'naltirish jarayonida muhim omil sifatida ko'rsatiladi. Hallahan, Kauffman va Pullen esa maxsus ehtiyojli o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini

¹ Vygotsky, L. S. Fundamentals of Defectology (Abnormal Psychology and Learning Disabilities). New York: Plenum Press, 1993. p. 41.

² Mitchell, D. What Really Works in Special and Inclusive Education. London: Routledge, 2014. — p. 57.

erta aniqlash ularning kelajak kasbiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ilmiy asoslab beradi³.

UNESCO hisobotlarida inklyuziv ta'lim bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishi, ijtimoiy faolligini kuchaytirishi va mustaqil hayotga tayyorlanishiga yordam berishi qayd etiladi⁴. O'zbek olimlari R. Mavlonova⁵ va Sh. Sharipov tadqiqotlarida esa individual yondashuv, amaliy mashg'ulotlar va ijtimoiy moslashuv omillari jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarni kasb-hunarga yo'naltirishning muhim pedagogik shartlari sifatida ko'rsatilgan⁶.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu jarayon kompleks pedagogik va psixologik yondashuvni talab qilishini, bunda o'qituvchi, psixolog va ota-onalar hamkorligi muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi.

Metodlar

Mazkur yo'nalishda samarali natijaga erishish uchun kompleks pedagogik-psixologik yondashuv qo'llanilishi zarur. Avvalo, bolaning individual xususiyatlarini aniqlash maqsadida tizimli kuzatuv usuli qo'llanadi. Dars jarayonidagi faollik, mustaqil fikrlash darajasi, ijodiy topshiriqlarni bajarish uslubi va muloqot ko'nikmalari tahlil qilinadi.

Ikkinchi muhim usul — psixologik diagnostika hisoblanadi. Intellekt darajasini aniqlovchi testlar, qiziqishlar kartasi, temperament va motivatsiyani o'rganish metodikalari bolaning ichki imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Individual suhbatlar orqali esa uning orzu-intilishlari, o'ziga baho berish darajasi va kelajak rejalari o'rganiladi.

Kasb-hunarga yo'naltirishda amaliy faoliyatga asoslangan metodlar samarali hisoblanadi. Masalan, texnik modellashtirish, kompyuter dasturlash elementlari, dizayn yoki hunarmandchilik mashg'ulotlari orqali bolaning qobiliyat yo'nalishi aniqlanadi. Pedagog, psixolog va ota-ona hamkorligi asosida individual rivojlanish dasturi ishlab chiqiladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim platformalari va moslashtirilgan o'quv vositalari bu jarayonni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

³ Hallahan, D.P., Kauffman, J.M., Pullen, P.C. Exceptional Learners. Boston: Pearson, 2019. — p. 112.

⁴ UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO Publishing, 2020. — p. 73.

⁵ Mavlonova, R. Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi, 2018. — 47-bet.

⁶ Sharipov, Sh. Kasb-hunarga yo'naltirish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 81-bet

Natijalar

Pedagogik tajribalar natijasi shuni ko'rsatadiki, jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarda ko'pincha kuchli ichki motivatsiya va o'zini namoyon qilish ehtiyoji mavjud bo'ladi. Ularning ayrimlari analitik fikrlash, tasavvur kengligi yoki ijodiy yondashuv jihatidan tengdoshlaridan ustunlik ko'rsatadi⁷.

Masalan, zamonaviy texnologiyalar sohasida muvaffaqiyatga erishgan ko'plab shaxslarning hayot yo'li turli cheklovlar yoki rivojlanishdagi o'ziga xosliklar bilan bog'liq bo'lgan. Bu holat insonning jismoniy imkoniyatlari uning intellektual salohiyatini belgilamasligini yana bir bor tasdiqlaydi. Qobiliyatni erta aniqlash va to'g'ri yo'naltirish natijasida bunday bolalar san'at, axborot texnologiyalari, ilm-fan yoki xizmat ko'rsatish sohalarida muvaffaqiyat qozonishi mumkin.

Shuningdek, individual yondashuv asosida tashkil etilgan kasbiy tayyorgarlik bolalarning ijtimoiy moslashuv darajasini oshirishi, mustaqil hayotga tayyorlanishiga yordam berishi kuzatilgan. Bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlab, kelajakda jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasini egallashiga zamin yaratadi.

Muhokama

Jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarning ichki dunyosini o'rganish pedagogdan yuqori darajadagi empatiya, sabr va kasbiy mahoratni talab qiladi. Bunday bolalarda ko'pincha o'ziga xos hissiy sezgirlik, chuqur tafakkur va kuchli ruhiy energiya kuzatiladi. Pedagog ushbu jihatlarni to'g'ri anglab, ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta'lim muhitini yaratishi zarur.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida bolaning sog'lig'i bilan bog'liq cheklovlar emas, balki uning mavjud imkoniyatlari asosiy mezon sifatida olinishi kerak⁸. Rag'batlantiruvchi pedagogik muhit, muvaffaqiyatni qo'llab-quvvatlash va ijobiy psixologik iqlim bunday bolalarning shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarni kasb-hunarga yo'naltirish — bu nafaqat ta'limiy, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ega jarayondir. To'g'ri tashkil etilgan pedagogik faoliyat orqali ular o'z iste'dodini ro'yobga chiqarib, hayotda mustaqil yo'l topishi va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishi mumkin.

⁷ Yo'ldoshev, J. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Innovatsiya, 2021. — 66-bet.

⁸ Booth, T., Ainscow, M. Index for Inclusion. Bristol: CSIE, 2011. — p. 39.

Xulosa

Jismoniy nogironligi bo‘lgan bolalarning ichki dunyosini o‘rganish va ularni kasb-hunarga yo‘naltirish zamonaviy inklyuziv ta‘limning muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, jismoniy cheklov bolaning aqliy salohiyati yoki ruhiy barqarorligini to‘liq belgilamaydi. Aksincha, to‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik jarayon orqali bunday bolalarda kuchli motivatsiya, ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllanishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, qobiliyatlarni erta aniqlash, individual yondashuvni qo‘llash va amaliy faoliyatga asoslangan ta‘limni tashkil etish bolalarning kasbiy o‘zini anglashiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligi asosida yaratilgan qo‘llab-quvvatlovchi ta‘lim muhiti ularning ijtimoiy moslashuvini tezlashtiradi hamda o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida bolaning sog‘lig‘i bilan bog‘liq cheklovlardan ko‘ra uning mavjud imkoniyatlari, qiziqishlari va ichki salohiyati asosiy mezon sifatida olinishi zarur. Zamonaviy texnologiyalar, moslashtirilgan o‘quv dasturlari va inklyuziv pedagogik strategiyalar bunday bolalarning jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, jismoniy nogironligi bo‘lgan bolalarni kasb-hunarga yo‘naltirish nafaqat ta‘limiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega jarayon bo‘lib, ularning kelajakda mustaqil hayot kechirishi va jamiyat taraqqiyotiga faol hissa qo‘shishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ainscow, M., Booth, T. The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. 3rd ed. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011. — 200 p.
2. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., Pullen, P. C. Exceptional Learners: An Introduction to Special Education. 14th ed. Boston: Pearson, 2019. — 744 p.
3. Mavlonova, R. Pedagogika. Toshkent: O‘qituvchi, 2018. — 528 b.
4. Mitchell, D. What Really Works in Special and Inclusive Education: Using Evidence-Based Teaching Strategies. London: Routledge, 2014. — 328 p.
5. Sharipov, Sh. Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 240 b.

6. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO Publishing, 2020. — 476 p.
7. Vygotsky, L. S. Fundamentals of Defectology (Abnormal Psychology and Learning Disabilities). New York: Plenum Press, 1993. — 292 p.
8. Yo‘ldoshev, J. Inklyuziv ta’lim nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. — 256 b.